

Jødernes Tal i Danmark.

Emil Elberling

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/nto/nto_3rk-PDF/nto_3rk_0001_91080.pdf

pdf genereret den : 24-1-2006

Jødernes Tal i Danmark.

Af

Emil Elberling.

De første Jøder kom til Danmark i Midten af det 17de Hundredaar, oprindelig kun saakaldte »portugisiske«, senere ogsaa »tyske«; men deres Tal var meget ringe. 1726 omfattede Menigheden i København 65 Familier*) og 30 Aar senere dobbelt saa mange eller vel omtrent 800 Mennesker. Menighedens Indberetninger til Regeringen fra Aarene 1790—98 opgive Tal imellem 1462 og 1634 — Tilvæksten skyldtes nærmest Indvandring fra Tyskland — og ved Udgangen af det 18de Hundredaar mener Nathanson at kunne beregne Tallet til omtrent 2000. Dette stemmer ogsaa godt med den Erklæring, som Repræsentanterne for den jødiske Menighed udsendte i Aaret 1813 ved Udbruddet af den literære Jødefejde; thi der sættes**) Tallet til omtrent 2400, deraf 1170 af Mand- og 1230 af Kvindekønnet. For de andre Byers Vedkommende er vor Kundskab endnu ringere og langt mindre sikker. Til Ribe maa

*) Nathanson: Historisk Fremstilling af Jødernes Forhold og Stilling i Danmark. Kbhvn. 1860. S. 13, 21 og 98.

**) Repræsentanterne f. d. jød. M. til deres Medborgere af den kristne Tro. S. 7.

Jødernes Tal i Danmark.

Af

Emil Elberling.

De første Jøder kom til Danmark i Midten af det 17de Hundredaar, oprindelig kun saakaldte »portugisiske«, senere ogsaa »tyske«; men deres Tal var meget ringe. 1726 omfattede Menigheden i København 65 Familier*) og 30 Aar senere dobbelt saa mange eller vel omtrent 800 Mennesker. Menighedens Indberetninger til Regeringen fra Aarene 1790—98 opgive Tal imellem 1462 og 1634 — Tilvæksten skyldtes nærmest Indvandring fra Tyskland — og ved Udgangen af det 18de Hundredaar mener Nathanson at kunne beregne Tallet til omtrent 2000. Dette stemmer ogsaa godt med den Erklæring, som Repræsentanterne for den jødiske Menighed udsendte i Aaret 1813 ved Udbruddet af den literære Jødefejde; thi der sættes**) Tallet til omtrent 2400, deraf 1170 af Mand- og 1230 af Kvindekønnet. For de andre Byers Vedkommende er vor Kundskab endnu ringere og langt mindre sikker. Til Ribe maa

*) Nathanson: Historisk Fremstilling af Jødernes Forhold og Stilling i Danmark. Kbhvn. 1860. S. 13, 21 og 98.

**) Repræsentanterne f. d. jød. M. til deres Medborgere af den kristne Tro. S. 7.

der allerede 1680 være kommet nogle Familier; i Fredericia fandtes der i Aaret 1700 4 Familier, medens der 1765 var 30; Nakskov har maaske endda haft den ældste jødiske Menighed, thi allerede 1714 nævnes her et Bedehus*). Omtrent 1780 var der mindre Samlinger af Jøder i Helsingør, Maribo og Nyborg, og i Aarene 1803—5 stadfæstedes Synagoger for Menigheder i Odense, Assens, Faaborg, Aalborg, Viborg, Randers, Aarhus og Horsens, medens der omtrent samtidig oprettedes saadanne i Helsingør, Hillerød og Slagelse**). Men for hele dette Tidsrum har man ingensomhelst Talopgivelser, og hvor fejlagtige Forestillingerne vare om Jødernes Talrighed, ses klart af en engelsk Rejse-schildring fra 1809, hvori det hedder, at Jøderne i Aalborg udgjorde en Tiendedel af Indbyggerne, altsaa omtrent 600, medens der i Virkeligheden kun var 113***).

Den første, fuldstændige og nøjagtige Opgivelse over Jødernes Tal her i Landet er fra Folketællingen 1834, da de viste sig at udgøre ialt 4064, nemlig 2465 i København, 1545 i Købstæderne og 54 paa Landet, altsaa i Forhold til Kongerigets hele Folkemængde 3,3 pro mille. Man vil strax blive opmærksom paa, at Tilvæksten i København i den sidste Snes Aar kun var meget ringe, ikke engang 100, og dette forklares jo simpelthen deraf, at der netop i dette Tidsrum var saa

*) A. D. Cohen. De mosaiske Trosbekenderes Stilling i Danmark. Odense 1837. S. 13, jvf. S. 179; S. 12, jvf. S. 184.

***) Cohen, nævnte Skrift. S. 14 og S. 180—85.

***) Macdonalds Travels through Denmark and part of Sweden. London 1809. I. S. 52. Skriftet er omtalt i Tidsskriftet Athene. 1816 S. 141. Jvf. Cohen. S. 98, hvor der med Urette staar en Sjettedel i Stedet for en Tiendedel.

mange, der lod sig døbe. Rationalismen, som dengang var saa udbredt ikke blot i den danske Kirke, men ogsaa iblandt Jøderne selv, gjorde det lettere for disse at bekvemme sig til, hvad der nærmest gjaldt for en Form-sag, men som samtidig gav et Adkomstbrev til fuld borgerlig Ligestilling og selskabeligt Samkvem. Andre nøjedes med at lade Børnene døbe for saaledes dog at lade disse opnaa de nævnte Goder*). Den samme Indflydelse gjorde sig i stor Maalestok gældende i Tyskland, hvor i samme Tidsrum en Mængde Jøder gik over til den kristne Kirke: alene i Berlin lod indtil 1823 1236 Jøder, d. v. s. Halvdelen af Menigheden, og netop den mest dannede og velhavende Del, sig døbe; de voldsomme Optøjer imod Jøderne 1819 medvirkede ogsaa til at fremskynde denne hovedkulds Overgang.

Sammenligner man Tællingen 1834 med de følgende, gør man hurtig den Iagttagelse, at Jøderne herhjemme i de sidste 56 Aar indtil 1890 saa godt som slet ingen Tilvæxt have faaet, nøjagtig kun med 16 Personer. Der har været nogle smaa Svingninger i Tallene: 1850 var det svundet til 3941, steg 1860 og 1870 til henholdsvis 4214 og 4290, sank paany 1880 til 3946 og er i de sidste ti Aar igen steget til 4080. Men i Sammenligning med den hele Folkemængdes stærke Forøgelse i det samme Tidsrum ere Jøderne i

*) Efter hvad der er meddelt mig fra god Kilde, skal M. J. Nathanson have næret den ret fantastiske Plan, at alle Jøderne paa en Gang skulde lade sig døbe, men alligevel danne en særskilt israelittisk Menighed. Da dette ikke lod sig gennemføre, lod han baade sine egne Børn døbe og overtalte flere unge Mænd, som han særlig havde taget sig af og øvede Indflydelse paa, til det samme, saaledes Digteren H. Hertz og Filologen Henrichsen.

Virkeligheden i stadig Tilbagegang. 1850 udgjorde de endnu lidt over 3 pro mille, 1860 2,6, 1870 2,4, 1880 ikkun 2 og 1890 knap 1,9 pro mille af Befolkningen. Saafremt Jøderne siden 1834 havde haft samme Tilvæxt som det øvrige Folk, vilde deres Tal nu være 7350 eller næsten 3300 større, end det i Virkeligheden er.

Den anden Iagttagelse, man vil gøre, er, at Jøderne mere og mere samles i Hovedstaden; her voxer Tallet nemlig ved næsten hver Folketælling. 1850 var der 2500, 1860 2858, 1870 3145, 1880 3030 og 1890 3264; men hertil bør fornuftigvis føjes de, der bo paa Frederiksberg, nemlig 227 i Aaret 1890 imod 95 ti Aar tidligere, og i alt bliver der altsaa 3491 eller syv Ottendedele, medens der 1834 kun var fem Ottendedele af Landets Jøder samlede i Hovedstaden. Dog heller ikke for dennes Vedkommende staar Jødernes Tilvæxt paa lige Fod med den øvrige Befolkning: 1834 udgjorde de over 2 Proc., 1860 1,8, 1870 1,6, 1880 1,2, men 1890 knap 1 Proc. af Befolkningen.

Udenfor København boede 1834 lidt over 1600 Jøder, men 1890 kun 600; i hele Tidsrummet have de været meget ulige fordelte over hele Landet. Udenfor Købstæderne har der aldrig boet ret mange, men fuldt nøjagtig kunne Tallene ikke opgives, fordi Handelspladserne og Frederiksberg ved Folketællingerne ere blevne medtagne under Landet. Fraregnes Frederiksberg har der kun været imellem 30 og 100; 1890 var der 97, deraf 52 paa Øerne og 45 i Nørrejylland. I Købstæderne var der 1834 1545, nemlig 356 paa Sjælland og Møn, 118 paa Lolland og Falster, 376 paa Fyn og Langeland, 124 i de to nordjydske Amter (Aalborg og Hjørring), 492 i de fire østjyske

(Randers, Aarhus, Skanderborg og Vejle) og 79 i de fire vestjydske (Thisted, Viborg, Ringkøbing og Ribe). Siden er Tallet stadig aftaget, dog ingenlunde ligelig i de enkelte Landsdele. Allerede 1850 var det formindsket med næsten 200, indtil 1358; Nedgangen var væsentligst paa Øerne (fra 850 til 687). I det følgende Tiaar var Nedgangen 136, men saaledes, at Tallet paa Øerne sank med 180, næsten alene paa Sjælland og Fyn, medens det voxede i Nørrejylland og særlig i de østlige Amter. 1860—70 var Nedgangen 234, deraf den større Halvdel paa Sjælland og Fyn, men ellers over hele Landet. 1870—80 var Nedgangen 260, stærkest paa Fyn, som mistede mere end Halvdelen af sin jødiske Befolkning, og 1880—90 en yderligere Nedgang af 236, heraf Halvdelen i Østjylland. Sammenligner man 1834 med 1890, ser man, at der er en Nedgang i Sjælland og Fyn af 300 for hver Landsdel, paa Lolland af 90, Nordjylland af 80, i Vestjylland 50 og i Østjylland af 230. 1834 boede nøjagtig ligesaa mange i Østjyllands Byer, som der nu bor i alle Landets Købstæder.

I tabellarisk Form ser Nedgangen saaledes ud:

	Sjælland- Møn	Lolland- Falster	Fyn- Langeland	Nord- Jylland	Øst- Jylland	Vest- Jylland	Ialt
1834	356	118	376	124	492	79	1545
1850	290	73	324	150	460	61	1358
1860	200*	65	241	132	515	68	1222
1870	132	60	188	117	442	49	988
1880	98	47	93	75	381	34	728
1890	51*	28	77**	42	264	28	492

* 1 paa Bornholm. ** 1 paa Ærø.

Gennemgaar man Opgivelserne for de enkelte Byers jødiske Befolkning — der siden 1850 ikke findes i de trykte Beretninger om Folketællingerne, men som godhedsfuldt ere meddelte mig af »Statistisk Bureau« — vil man finde, at der er ikke faa Byer, som i hele dette Tidsrum slet ikke have haft nogen jødisk Indbygger eller i hvert Fald kun nogle enkelte, og at der i flere andre aldrig har boet mere end et Par Familier i kortere Tidsrum. Dette gælder ikke alene de smaa Byer som Sorø, Skelskør, Præstø, Skagen, Nibe, Mariager og Skanderborg, men ogsaa om Roskilde, Holbæk, Frederikshavn, Holstebro og Varde. Endnu mærkeligere er det dog, at flere Byer som tidligere have huset en ret anselig Mængde Jøder, nu næsten slet ikke tæller nogen i deres Midte, saaledes Helsingør, Slagelse, Næstved, Middelfart og Assens; ja selv saadanne Byer, hvor Jøderne fra gammel Tid have haft deres Tilhold her i Landet, ere nu tildels blevne forladte, idet Jøderne ere flyttede til Hovedstaden eller helt gaaede op i den øvrige Befolkning. I Ribe er de næsten forsvundne; i Nakskov, Faaborg og Hillerød er kun en lille Brøk tilbage, og paa samme Maade i Fredericia, Aalborg, Aarhus og Odense. Randers er den eneste By, som endnu har en større Menighed (omtrent 150), og selv denne er en Fjerdedel mindre end ved den første Folketælling 1834. I nogle Byer har Nedgangen været temmelig jævn, men i andre mærkværdig brat.

Omstaaende Tabel viser Nedgangen i de vigtigste Byer.

	1834	1850	1860	1880	1890
Helsingør	74	45	28	7	2
Næstved	45	38	28	7	2
Slagelse	90	77	50	12	9
Hillerød	34	21	7	13	7
Køge	19	26	18	17	3
Kallundborg....	37	28	23	13	11
Nakskov	45	36	34	38	18
Nykøbing p. F...	21	4	2	3	4
Assens	69	49	33	4	3
Middelfart.....	50	32	14	5	4
Svendborg	35	41	13	5	4
Faaborg	77	76	68	31	22
Odense	82	63	56	28	30
Rudkøbing	21	20	25	12	8
Viborg	32	17	19	10	3
Ribe	19	17	13	1	2
Aalborg	113	132	121	68	41
Aarhus	53	48	40	45	12
Horsens	68	60	88	68	35
Fredericia.....	125	98	96	39	41
Vejle	17	24	35	17	6
Kolding	17	18	27	22	8
Randers	194	185	200	172	146

Spørger man nu om Grunden til den ringe Tilvæxt af Jøder i vort Land, da maa Svaret blive, at den for det første skyldes Overgang til Kristendommen. Vistnok er Tallet paa de Jøder, som i voxen Alder ere blevne døbte i de to sidste Menneskealdere, ikke stort — nøjagtige Opgivelser findes ikke — men det har sikkert været langt tiere Tilfældet, at jødiske Forældre have ladet deres Børn døbe som smaa, uden selv at ville skifte Trosbekendelse, og da der saaledes ingen naturlig Tilgang kom, maatte Tallet formindskes, alt som de højere Aldersklasser døde bort.

Endnu større Afgang er imidlertid fremkaldt ved de blandede Ægteskaber. Indtil 1850 var det en staa-

ende Regel for Regeringen ikke at tillade noget Ægteskab mellem en Kristen og en Jøde, undtagen med det Vilkaar, at alle Børnene skulde døbes. Og om Børnernes Daab end efter 1850 ikke har været nødvendig, har den dog utvivlsomt alligevel fundet Sted i de fleste saadanne Ægteskaber. Vel fattes der ogsaa nøjagtige Opgivelser om dette Forhold, men man kan ved Beregning slutte sig til, hvor mange saadanne Forbindelser der indgaas, og hvilken Indflydelse de øve. Saafremt der i den jødiske Menighed i København forholdsvis forefaldt lige saa mange Vielser som i Hovedstadens øvrige Befolkning, vilde der aarlig være 32; men Gennemsnittallet er kun 16 (1873—91: 308) eller lige Halvdelen. Samtidig er der i København indgaaet 121 borgerlige Ægteskaber mellem Kristne og Jøder (1873—80: 22, 1881—91: 99), og desuden ere vistnok adskillige blandede Ægteskaber blevne kirkelig viede*). Man kan da ikke undres over, at det samlede Tal paa Jøder ikke voxer i Tidernes Løb. Ind- og Udvandringen maa nemlig regnes at opveje hinanden, og Overgang af Kristne til Jødedommen forekommer hertillands overmaade sjælden. En Følge af disse Forhold er, at der i Aarene 1873—91 fødtes i København 1088, men begravedes 1152 Jøder, altsaa et Underskud af 64. Hvis Forholdene havde været som i Københavns Befolkning som Helhed, vilde der have været et Overskud af 730. Da der sluttes saa mange blandede Ægteskaber i København, hvor den største Samling af Jøder findes, er der al Grund til at tro, at de blandede Ægteskaber ogsaa

*) I Aarene 1829—34, da den jødiske Menighed kun talte omtrent 2500, altsaa $\frac{6}{7}$ af den nuværende Størrelse, fandt der aarlig 18 jødiske Vielser Sted.

have haft en væsentlig Indflydelse paa Jødernes Aftagen i vore Købstæder, hvor Jøderne ere langt mere spredte mellem den øvrige Befolkning*).

Det turde have sin Interesse at undersøge, hvorvidt der i andre Lande er lignende Fremtoninger som herhjemme med Hensyn til Jødernes Befolkningsforhold. Der viser sig da først, at Jøderne i Vest- og Mellemeuropa, hvor deres retslige og borgerlige Stilling nogenlunde er den samme som her hjemme, have en lignende Tilbøjelighed til at samles i de store Byer. I England, hvor Jødernes Tal er voxet stærkt i den sidste halve Snes Aar ved Indvandring fra Rusland, indtil henimod 100,000, bor mindst Halvdelen i London. Af de hollandske Jøder (1889: 97,000) bor ligeledes Halvdelen i Amsterdam (1881: 40,000), og i Frankrig, hvor Tallet ved Indvandring er voxet til henimod 80,000, bo 50,000 i Paris. Samme Iagttagelse kan gøres i Tyskland, og saavel Wien som Budapest tæller nu en anselig jødisk Befolkning (henholdsvis 120,000 af 1,400,000 og 100,000 af 500,000).

I Tyskland vise Folketællingerne følgende Resultat. I Preussen var Jødernes Tal 1871 omtrent 326,000; det steg i ni Aar til 364,000, men i de næste ti Aar kun til 372,000, d. v. s. med ialt 14,3 Proc.; men samtidig voxede hele Rigets Befolkning med 21,4 Proc., altsaa en halv Gang mere. Ogsaa mærkes her en stadig Forskydning fra Øst til Vest, saaledes at Jøderne ere aftagne stærkt i Posen (med en Tredjedel 1871—90) og Vestpreussen (med en Femtedel),

*) Ved at gennemgaa en Bog som »Den danske Lægestand« vil man undres ved at se, hvor mange Mænd af utvivlsom jødisk Byrd der have ægtet kristne Kvinder.

medens de tiltage i de vestlige Landskaber og altsaa udbredes mere ligelig. I Berlin er deres Tal voxet fra 36,000 til 80,000 eller mere end fordoblet; men under den umaadelige Stigning af Hovedstadens Folkemængde er Procenttallet dog kun steget fra 4,4 til 5,2. I det øvrige Tyskland har Jødernes Tilvæxt i de 19 Aar kun været meget ringe, nemlig fra 186,600 til 196,100, altsaa 9,500, og i de sidste 10 Aar var der endog en Nedgang af 1700. Alene i Elsass-Lothringen er der siden 1871 en Nedgang af 6,300 (fra 40,900 til 34,600) eller 15 Proc. paa Grund af Udvandring til Frankrig, og naar Tallet i Hamborg i disse Aar er steget med en Tredjedel, fra 13,400 til 17,900, har det kun lidt at sige i Forhold til Tilvæksten i Byens hele Folkemængde (80 Proc.). I det tyske Rige som Helhed var Jødernes Tilvæxt i de 19 Aar kun 11 Proc., og medens de 1871 udgjorde 12,5 pro mille af Folkemængden, udgøre de nu kun 11,5^{*)}). Ligesom i København er altsaa i Tyskland som Helhed kun godt 1 Proc. af Befolkningen Jøder. Jødernes ringe Tilvæxt i Tyskland skyldes fortrinsvis Udvandring. Overgang til Kristendommen finder vel nok tiere Sted end her hjemme, men kan dog ikke øve stor Indflydelse; thi i de 14 Aar 1875—88 siges kun 2100 Jøder at have ladet sig døbe i Preussens 6—7 gamle østlige Landskaber (af ialt 242,000^{**}). I hvilket Omfang Jøder lade

*) I Slesvig og Holsten var der 1860 3954 Jøder, 1871 3743 og 1890 kun 3571, altsaa en Nedgang i 30 Aar med næsten 10 Proc. Der lever vist nok nu knap 500 i Slesvig og næsten alle i den sydlige Del.

***) 1875—1879 kun 50—80 om Aaret, men 1880 steg Tallet til 120 og voxede siden regelret indtil 348 i det sidste Aar 1888. I samme Tidsrum gik 235 Protestanter over til Jødedommen.

deres Børn døbe uden selv at skifte Trosbekendelse, derom haves ingen Oplysning; men der er saa mange Mænd, som siges at være af jødisk Byrd, at det vistnok tidligere har fundet jævnlig Sted. De blandede Ægteskaber virke ogsaa, omend ikke i saa stor Udstrækning som hertillands; thi kun $\frac{1}{10}$ af Jøderne indgaa saadanne Forbindelser imod en Tredjedel i København. 1881 stiftedes i Preussen 2276 rene jødiske Ægteskaber og 250 blandede, idet 115 Jøder ægtede kristne Kvinder og 135 kristne Mænd jødiske Kvinder.

For at bøde paa, at kun 1 af hvert Hundrede Mennesker i Tyskland er Jøde, medens saa mange tyske Familier ere af tildels jødisk Byrd, have, som bekendt, de tyske Antisemiter fundet paa, at man ogsaa bør henregne til »Semiterne« alle døbte Jøder eller Ætlinger af saadanne og af de blandede Ægteskaber, kort sagt alle med mere eller mindre jødisk Blod i Aarerne, skjønt Ingen tænker paa at regne Ætlingerne af de i sin Tid indvandrede Hugener for Franskmænd. Dette minder mig om følgende Anekdote, jeg har hørt fortælle om Digteren Poul Møller. Han var en Modstander af den liberale Bevægelse her hjemme i 30'erne og gjorde bl. a. gældende, at alle Liberale vare Jøder. Dette beviste han paa sin lunefulde Maade saaledes: »Se David og Wessely ere begge Jøder*), Orla Lehmann ser ud som en Jøde, og Gjødwad er Jyde — saa det kommer altsammen ud paa Et!«

Omtrent Halvdelen af de Jøder, der bleve døbte, levede i Berlin. Fra Wien meddeles, at der i Aaret 1886 gik 129 Jøder over til Katholicismen og 27 over til Protestantismen, medens 35 Katholiker (1880—83 ialt 63) bleve Jøder.

*) Vel at mærke, døbte Jøder.